

igénylő gyermekek száma nő. Almási ennek tudatában nyúlt e több mint aktuális témához, és készített egy olyan dokumentumfilmet, amelyet minden oktatással és társadalmi felzárkóztatással foglalkozó szakembernek látnia kellene.

TÓTH KLÁRA

EURÓPAI KÖZGAZDASÁGTAN? MAGYAR ISKOLA – ÚJRA?

Gondolatok Csaba László könyve kapcsán

A tudományos eredményesség csúcsát a közvélemény szerint a Nobel-díj elnyerése jelenti, és valóban elmondható, hogy a legtöbb esetben az adott tudományágban széles körű elismertséget kivívó, kiemelkedő teljesítménnyel lehet feljutni a csúcsra. Ám nem mindegy, hogy a csúcspot ki honnan közelíti meg. Ha olvasónk történetesen az amerikai MIT (Massachusetts Institute of Technology) vagy a Chicagói Egyetem közgazdaságtan-professzora, akkor van egy bizonyos kicsi, de nem elhanyagolható esélye arra, hogy elnyeri a svéd jegybank (Sveriges Riksbank) által Alfred Nobel emlékére alapított díjat, amellyel a kiírás szerint a közgazdaság-tudományhoz való kiemelkedő hozzájárulást ismerik el és honorálják.

A díj tehát európai kezdeményezés, a pénzdíjat a svéd jegybank nyújtja. Elsőként két európai közgazdász nyerte el, még 1969-ben: Jan Tinbergen, holland tudós, és a norvég Ragnar Frisch. A 2014-es díjazott is európai, a francia Jean Tyrole. De ezeknek a neveknek a felvillantása elfedi a valóságot: ha ugyanis áttekintjük a díjazottak nevét, a teljes időszakot erős amerikai dominancia jellemzi: a legtöbb Nobel-díjas közgazdász az Egyesült Államokban élt és dolgozott. A Chicagói Egyetem önmagában 28 közgazdasági Nobel-díjossal dicsekedhet. Az MIT holnapján 81 Nobel-díjas nevét találjuk, abból 28-an részesültek közgazdasági Nobel-díjban. Maga Jean Tyrole is megtalálható az MIT listáján, hiszen ott szerezte doktori fokozatát, vendégtanár volt éveken át.

Az adatok valóban azt mutatják, hogy a közgazdaságtan fokozatosan amerikai tudománnyá vált. Érdekes, hogy más tudományágban nem érvényesül ilyen mértékben az amerikai túlsúly. Indokolt tehát, hogy rápillantsunk az ügyre, és ennek kapcsán a közgazdaságtan állapotára, különösen annak ismeretében, hogy a 2007-2008-ban az Egyesült Államok pénzügyi piacairól kiinduló krízis erősen rontott a közgazdaságtan társadalmi megítélésén, művelőinek presztízsén. Talán már kellő idő telt el a válság kitörése óta annak megállapításához, hogy miként érintette – ha érintette egyáltalán – az üzleti világban, gazdasági folyamatokban lezajló nagy krízis a tudományág egészét.

Ami az amerikai túlsúly okait illeti, az ügy megértését érdemes nyelvi vonatkozással kezdeni. Először is angolul kell publikálnia annak, aki azt akarja, hogy mondanivalója széles körben hasson. Ez nem volt mindig így. Igaz, a gazdaságtan első általánosan elismert, korszakos munkája angol nyelven íródott: 1776-ban jelent meg a skót Adam Smith nagy műve, a *Wealth of Nations*, amelyet magyarul *Nemzetek gazdagsága*, illetve *Nemzetek jóléte* címen fordítottak le. Thomas Malthus, David Ricardo és más brit szerzők írták azokat az immár klasszikus műveket, amelyek révén a közgazdaságtan modern társadalomtudományi ággá lett a 19. század elejére. A közgazdaságtan kialakulását és fejlődését azonban sok más nemzet gondolkodói és gyakorlati művelői is elősegítették. A nagy személyiségek közül megemlíthető Jean-Baptiste Colbert, aki XIV. Lajos pénzügyminisztere volt, vagy François Quesney, a fiziokrata irányzat megalapozója, akinek követői kezdték magukra alkalmazni a közgazdász (économiste) elnevezést. Máig emlegetjük Jean-Baptiste Say, a francia közgazdász nevét és munkásságát (*Traité d'économie politique*, 1803). És ott vannak a nemzetgazdaságtan (National-Oekonomie, Politische Oekonomie) klasszikus német szerzői: Bruno Hildebrand, Wilhelm Roscher, vagy éppen Friedrich List, akinek tanai erősen hatottak Kossuth Lajos közgazdasági nézeteire, és akik miatt a tudomány művelői akkor még járatták és olvasták a német nyelvű vezető folyóiratokat.

De említeni kellene más nemzetek szülöttjeit is, hiszen az olasz, skandináv, spanyol, lengyel, vagy éppen a magyar tudósok rengeteget hoztátettek a közgazdaságtan tudománnyá válásához, amint erről az enciklopédikus tudású Kautz Gyula

tanúságot ad korának és a megelőző századoknak a közgazdasági munkásságát feldolgozó nagy művében (*Die geschichtliche Entwicklung der National-Oeconomie and ihrer Literatur*, 1860). Ő dr. Julius Kautz néven németül írta meg művét, amelyben érdemben tárgyalja a magyar gazdaságtan nagy művelőinek gondolatait is. Kautz egyébként hazánkban gyakorló gazdaságpolitikusként is ismert: 1892-től 1900-ig állt az Osztrák–Magyar Bank élén, a valutarendezés izgalmas és fontos időszakában. A magyar gazdaságtan nagy alakjai (Heller Farkas, Navratil Ákos) magyarul és németül is jelentőset alkottak.

Mondhatjuk: mindez régen volt. Mostanra már a nemzetgazdaságtan, politikai gazdaságtan fogalma is kiszorult a szóhasználatból, vagy jelentést váltott. Az egyetemi hallgatók a közgazdasági tudásukat világszerte leginkább valamelyik amerikai economics tankönyvből vagy annak fordításából merítik. A nagy áttörést még Paul Samuelson (MIT) híres tankönyve hozta meg (*Economics: An Introductory Analysis*), amelynek 1948-as első kiadását számtalan új kiadás és fordítás követte. Nálunk is már a politikai rendszerváltozás bekövetkezése előtt, 1987-ben megjelent, és bekerült a közgazdaság-tudományi oktatásba Samuelsonnak Nordhausszal írt könyve. (Megjegyzem, aki tudott angolul olvasni, lényegében minden fontos szakirodalomhoz hozzájuthatott a tervgazdaság hanyatló szakaszában, a késő kádári években.)

De nem ez mostani témánk, hanem a közgazdaságtan mai helyzete, és annak részeként a tan amerikanizálódásának folyamata. Apropója pedig Csaba László akadémikus nemrég megjelent könyve: *Európai közgazdaságtan* (Budapest, 2014, Akadémiai Kiadó). Ennek a műnek a felépítését követve tekintünk itt át négy nagy témakört. Ezek: a közgazdaságtan európaisága; a szociális piacgazdaságtan európai fogalma; a kelet-közép-európai rendszerváltozás értékelése; a rendszerváltozás gazdaságtanának a közgazdasági elmélethez való hozzájárulása. Nem szabályos könyvismertetést tárok az Olvasó elé, inkább azokra a vonatkozásokra reflektálok, amelyek sokunkat érintenek, és így e lap hasábjaira kíváncznak.

Ismerve azt, hogy nemrég milyen következményekkel járó pénzügyi válság tört a fejlett világra és a szorosan kapcsolódó országokra, kézenfekvő a kérdés: ennek nyomán megváltoztak-e a közgazdaság alaptételei? Azt gondolhatnánk, hogy

a váratlanul mély (noha nem egészen váratlanul kitörő) gazdasági visszaesés hatására őszintén és mélyen magába nézett a közgazdász társadalom. Ez azonban nem teljes mértékben mondható el. Pedig a válság kitörésekor sokat írtak arról, hogy mi csúszott félre a gazdaságban. A döntéshozói körnek fel kellett tennie a kérdést, hogy vajon érvényesek-e még a főáramú közgazdaságtan ajánlásai. Am azt nem mondhatjuk, hogy a 'mainstream' közgazdaságtan meghatározó képviselői nyilvános önkritikát hirdettek volna meg. A gazdasági válság persze tény, amivel valamit kezdeni kellett: a gazdaságtan művelői között az első időszakban fel is léptek orientációs zavarok. Azokat azonban nem követte paradigmaváltásig eljutó önvizsgálat. Válság? Milyen válság? Kinek a válsága? Sokkal inkább ez jellemezte a vezető elméleti közgazdászok megszólalásait.

A korábbi időszak gazdasági sikerei inkább adtak volna alapot arra a magabiztosságra, amelyre példa lehet Robert Lucas-nak, a Chicagói Egyetem Nobel-díjas professzorának csupán fél évtizeddel a súlyos visszaesés előtt megjelent publikációja, és benne a modern makroökonómia dicsőlete, azon az alapon, hogy „annak központi problémája, vagyis a depresszió-megelőzés gyakorlatilag már évtizedek óta megoldódott” (Lucas, 2003). 2007 után azonban nemcsak megtört a növekedés, hanem hirtelen megrendült a fejlett világ uralkodó gazdasági modelljébe vetett hit. Felerősödtek a piacgazdasággal (kapitalizmussal) szembeni mindig is jelen levő ellenérzések, kritikai irányzatok, és széles körű felmérések szerint nagyot esett a piacgazdasági alapértékek társadalmi támogatottsága, még a viszonylag magas anyagi szinten élő társadalmakban is.

Hogyan lehetséges, hogy a világméretűvé növekvő pénzügyi zavar nem vezetett el a közgazdasági főirány meggyengüléséhez? Márpedig nincsenek jelei a meggyengülésnek: amint Csaba László a vezető (amerikai) szakfolyóiratok átvizsgálása nyomán kimondhatta: doktrinális kérdésekben a fősodor („mainstream”) ma talán még erősebb is, mint korábban. Az úgynevezett nagy impakt-faktorú folyóiratokat nézte át, mint amilyen a *Journal of Economic Literature*, *Journal of Economic Perspectives*, *Annual Review of Economics*, *Journal of Political Economy*, amelyeket mind az Egyesült Államokban szerkesztenek. Az ezekben megjelent cikkek sokat nyomnak a latban, ha

szakmai előrejutásról, professzori állásról vagy kutatási pályázat elnyeréséről van szó. Léteznek kiváló európai lapok is, mint egyebek mellett az *Economic Journal*, *European Economic Review*, *Scandinavian Journal of Economics*, *Kyklos*, *Economic Policy*, ám ezek impakt-faktor szerinti besorolása a legtöbb minősítőrendszerben elmarad az amerikai folyóiratokéi mögött.

Nos, az amerikai vezető orgánumok szerkesztőbizottságai talán nem hirdetik magukról, hogy ők képviselnék a közgazdaságtan mai fő áramlatát, ám tartalomelemzéssel kimutatható, hogy a tudománymetrikai értelemben vett legbefolyásosabb lapok valóban a közgazdasági fősodorhoz tartoznak, és nyilván nem is kívánják feladni domináns helyzetüket. Véges számú szakmai lap tartósan fennálló dominanciájából az is következik, hogy leszűkül az elfogadott nézetek tartománya, ami önmagában gond. Továbbá a kialakult helyzet torzítja az akadémiai teljesítmény mérését: a vezető lapokban való megjelenés sokat javít az egyénnek a tudományos rangsorokban elfoglalt helyén, míg ha valaki más felfogású egyéb lapokban publikálna, az impakt-faktor töredékét mondhatná magáénak.

Mindez akkor is jelentős ügy, ha tudjuk, hogy a folyóiratok társadalmi súlyát és jelentőségét a mai tudományos értékelő rendszerek jelentősen túlbecsülik. Vannak adatok arra, hogy a lektorált szakfolyóiratokban megjelent cikkek egyharmadát soha senki nem idézi a társadalomtudományban, és tíz körüli azok száma, akik egy szakkikket végigolvasnak, és nem csak belenéznek.

Mi a helyzet a szakkönyvekkel? Korábban, főként az európai kontinentális hagyományok értelmében az adott igazi szakmai rangot és garantált előrejutást a tanári pályán, ha az illető könyvet publikált. Csaba László egyértelműen a könyvek (monográfiák) pártján áll: főként a társadalomtudományokban még mindig ez a legfőbb útja a tudományos gondolatok kifejtésének és közzétételének. Be kell azonban látnunk, hogy korunk nem kedvez a szakkönyveknek. Az emberek eleve kevesebb könyvet olvasnak, a fiatalok különösen leszokóban vannak a könyvekről. Ezt a szomorú trendet erősíti fel az, hogy számos szakmai minősítési rendszerben, bármily különösen is hangzik, a könyv írásáért járó pontszám csak töredéke annak, mint amit egy kiemelt besorolású folyóiratban megjelentetett cikkért kap az ember. Míg

a cikket, műhelytanulmányt, posztert lineárisan, az első laptól az utolsó oldalig szokás olvasni, addig a könyvvel képzeletbeli dialógust folytat az elmélyült olvasó; talán leteszi, hogy később visszatérjen rá. Tudjuk, a könyveknek megvan a maguk sorsa.

Csaba László végül is bizonyos optimizmussal szól a könyvet még mindig fontosnak tartó európai tudományosság jövőjéről; hisz abban, hogy a közgazdaságtant ténylegesen társadalomtudományként felfogó európai közgazdaságtan fennmaradhat. Mik is a jegyei a közgazdaságtan európaiságának? Egyebek között az, hogy a kutató ismeri és tiszteli kutatási területének történelmi gyökereit, a tudós nem áldozza fel a technikai kifinomultságért és eleganciáért azt az ambícióját, hogy hasson a társadalom életére. Európai felfogásban a kutatásnak kapcsolódnia kell a társadalom igényeihez, és nem zárkozhat be a módszertanilag steril, pozitivistá kutatói világba. Nem naiv ez egy kissé? Egyáltalán nem az. Igaz ugyan, hogy a közgazdaságtan művelői nem vitték túlzásba a magukba tekintést a válság éveit alatt. De azért a szakma mégis egy fokkal fogékonyabb lett a korábbiakhoz képest a heterodox irányzatok iránt, és talán jobban figyel arra, hogy a nagyközönséget mi érdekli. Ezért mégis feltételezhető, hogy a merev ortodoxia pozíciói gyengülni fognak.

Ugyanakkor van az emberben egy nagy adag szkepszis azt illetően, hogy az európai közgazdaságtan, és különösen a nemzeti közgazdasági irányzat (mint volt annak idején skót, osztrák, skandináv vagy éppen a magyar iskola) képes lesz-e újjászületni. Tudományos iskolák vagy szellemi irányzatok persze most is léteznek, rendszerint valamilyen kutatóintézet, folyóirat vagy kiadó köré szerveződve, ám a tudományos munkaerő piacán érvényesülő logika, a lapok szerkesztőbizottságainak nemzetköziesedése a nemzeti vagy regionális iskolák léte ellen hat. Ha kiemelkednek is új irányzatok, azok is igyekeznek megszerezni a tudományos elismertségről döntést hozó nemzetközi testületek támogatását. Ez utóbbiak pedig értelemszerűen a fősodort alkotó irányzatokhoz kötődnek.

Ma már aligha mondhatnánk, hogy létezik magyar közgazdasági iskola, még olyan értelemben sem, mint ahogy az 1960-as években az új gazdasági mechanizmus néven megismert sajátos szocializmus-változathoz kötődve, azt szellemileg

előkészítve, de ahhoz mindenképpen viszonyulva bizonyosan létezett. Ugyan akkor sem soroltam magam a reformközgazdászok közé, de kétségtelenül jegyzett, ismert irányzatot képviseltek – amíg azután a sajátos magyar reformkommunista különút le nem zárult, és azzal a terv és a piac összeháttérítésén munkálkodó magyar közgazdasági irodalom iránti érdeklődésnek is vége lett. Most nehéz lenne egyetlen domináns irányzatot megnevezni, ami egyébként egyáltalán nem baj. Viszont nem is mondhatjuk jó lelkiismerettel, hogy a „magyar közgazdász vagyok” bemutatkozásra bármily különösebb reakciót lehet elvárni nemzetközi közegben.

Ugyanakkor jómagam Csaba Lászlónál némileg optimistább vagyok a kötetben vizsgált második téma, nevezetesen a szociális piacgazdaság fogalmának életképessége és relevanciája dolgában. Sokan gondolják úgy, hogy a szociális piacgazdaság – vagy a német nyelvű eredetiben: Sozialmarktwirtschaft – már az eszmetörténet és a gazdaságpolitikai gyakorlat lezáró fejezetei közé tartozik. Kétségtelen, régen volt, amikor a második világháborút követő igen sikeres német újjáépítés szakasza összekapcsolódott a Wilhelm Röpke, Walter Eucken, Alfred Müller-Armack, Ludwig Erhard nevéhez köthető úgynevezett ordo-liberális közgazdasági irányzattal. Ez már valóban nincs jelen a mai gazdaságelméleti gondolkodásban. Pedig a német gazdasági csoda (Wirtschaftswunder), amely a háború sújtotta Nyugat-Németországot ipari és külkereskedelmi nagyhatalommá tette, ténylegesen erre az elméleti háttérre támaszkodott.

Ám immár gazdaságtörténeti tény, hogy a háború utáni gyors gazdasági növekedés időszaka fokozatosan lezárult, az NSZK is jórészt belesimult a nyugat-európai jóléti államok sorába az 1980-as években. Azzal egy időben az ordo-liberalizmus és a szociális piacgazdasági modell iránti érdeklődés is elhalványult. Tudni kell viszont ehhez, hogy akkor volt fénykorában a globalizációs folyamat a maga amerikai akcentusával. A nyugatnémet gazdasági-társadalmi rendszer így is megőrzött bizonyos intézményi elemeket a szociális piacgazdasági koncepcióból, mint amilyen például a vállalati és ágazati szintű egyeztetések rendszere (Mitbestimmung). De kétségtelen, hogy a szociális piacgazdaság mint közgazdaság-elméleti irányzat mellékszál, heterodox irányzat maradt Németországon kívül,

sőt idővel ott is. Először a Keynes nevéhez köthető aktív állam koncepciója vált dominánssá a vezető gazdaságokban, majd később a keynesianizmus elvesztette fősodor rangját a monetarizmus és a kínálati közgazdaságtan előretörésével. Mindenesetre úgy látszott, hogy a szociális piacgazdaság modellje végleg a jelentéktelenségbe süllyed, még Németországban is.

Amint Csaba László exponálja az erről szóló fejezetben, a modell szónak két jelentése van. Az egyik közgazdaság-elméleti iskolát jelent, míg a modell szó másik jelentése olyan gazdasági rendre utal, amely mások számára mintaként szolgálhat. Bármelyik értelmezését vesszük a modell szónak, a gazdasági csoda éveit követően Nyugat-Németország a szociáldemokraták irányítása alatt egy másik modellre tért át: ténylegesen jóléti állam lett, maga mögött hagyva a gazdasági versenyképességhez és a vállalkezési ethoszhoz erősen kötődő szociális piacgazdaság felfogást, amelyből a szociális jelző ellenére egyértelmű piacpártolás és féken tartott állami szerepvállalás következett. Nem is meglepő, hogy a német gazdaságban idővel versenyképességi gondok merültek fel, amelyek a német újraegyesülést követően felszínre is kerültek az 1990-es évek elejére. Ám addigra már a szociális piacgazdasági modell vonzereje megkopott, csaknem feledésbe merült.

Mielőtt a modell mai relevanciájának ügyét taglalni kezdenénk, szembe kell nézni azzal, hogy a szociális piacgazdaság fogalmához egy sor félreértés tapad. Maga a szociális jelző is felelős ezért: a német nyelvben a Sozial mást jelent, mint az angolban vagy éppen a magyarban. Szociális piac, azaz társadalmi, társadalmasított piac – ez sokak feltételezésével szemben az eredeti német kontextusban nem kevesebb vagy puhább piaci rendet jelent. A társadalmi jelző sokkal inkább utal arra, hogy a társadalom minden főbb rétegeinek részt kellene vennie az értékteremtő gazdasági tevékenységekben, azaz a modell követői elvetik a jóléti társadalmakban gyakori jóléti függést, amelynek következtében széles rétegek élnek állami juttatásokból. A szociális (társadalmi) jelző értelme tehát nem keverhető össze a szociális nővér vagy szociális juttatások szókapcsolatban szereplő hasonló szóalak jelentésével. A modell hívei elvetik a társadalomra rátelepedő, túl kiterjedt államot, csakúgy, mint a gazdasági versenyt veszélyeztető túl nagyra duzzadt vállalatot,

a „big business”-t. Ezért akár azt is mondhatjuk, hogy a szociális piacgazdaság rendszere piacosabb rendet (kapitalizmust) jelöl, mint mondjuk a jóléti állam koncepciója. Tudjuk, hogy Wilhelm Röpke vitában állt Keynes több nézetével, így például a gazdaságpolitika eszközévé tett valutagyengítéssel, mesterséges inflációnöveléssel. Amint egyszer maró éllel szólt Keynes nagy művéről, az *Általános Elmélet* címén közzétett opusáról: „Ha Mr. Keynes nem írta volna meg e munkáját, a közgazdaságtan bizonyosan szegényebb lenne. Mi viszont gazdagabbak.”

Röpke, Eucken, Erhard, Adenauer nevének említése elég kellene legyen ahhoz, hogy egy pillanatra se keverjék össze a társadalmi (szociális) piacgazdaság fogalmát a szocializmussal, annak bármely változatával. Holott ez bizony sűrűn megesett; jól emlékezhetünk arra, hogy a Magyar Szocialista Párt vezetői minden fenntartás nélkül kinyilvánították a szociális piacgazdaság iránti támogatásukat. Valójában a magyar szocialisták – különösen azáltal, hogy mind kormányon, mind pedig az ellenzéki években a baloldali liberális SZDSZ-szel voltak szövetségben – igen távol álltak értékrendben és a gazdaságpolitikai gyakorlatot tekintve az említett német személyiségek értékeitől és az általuk képviselt modelltől.

A fogalmi bonyodalmat tovább növeli az, hogy Röpke könyve annak idején (még a második világháború utolsó éveiben) *Harmadik út* címen jelent meg magyarul. Annak akkor világos értelme volt, hiszen az irányzat elvetette a gazdaság feletti állami kontroll minden formáját, legyen az a hitleri irányított gazdaság vagy a szovjet tervgazdaság, és másfelől megkülönböztette magát az akkori Egyesült Államok erősen monopolizálódott kapitalizmusától. De aki azt gondolta, hogy Röpke és az ordo-liberalizmus közgazdasági nézetrendje valamiféle középutat mutat a kapitalizmus és a szocializmus között, az félreértette a szociális piacgazdaság mibenlétét.

Igazából az sem sokat segített a tisztánlátásban, hogy később Erhard politikai pozícióban *Jólétet mindenkinek* (*Wohlstand für Alle*) című könyvben fejtette ki közgazdasági nézeteit: ez a címválasztás meglehetősen populistának hangzik, amelyet komoly akadémiai ember nem vállalna – de a szerző akkor már politikusként a korszellemnek megfelelő címmel kívánta nyomatékosítani a kétségtelenül igen sikeres német modell éré-

nyeit. Erhard javára szól, hogy maga a könyv mentes minden populista ígéretetéstől. Mégis a szociális és a jóléti jelzők összekapcsolódása gondot okoz. A német viszonyok között használt Ordoliberal szókapcsolat pedig más nyelveken, más közegben nem sokat árult el a modell közgazdaság-elméleti tartalmáról.

Mindazonáltal hiba lenne a szociális piacgazdaság fogalmát a múltbéli dolgok közé sorolni, vagy azt hinni, hogy fogalmi félreértésből került be a kifejezés mondjuk a lengyel alkotmányba, vagy a mi 1989-es alkotmányunkba. Sőt tartalmi elemzéssel kimutatható, hogy a Röpke, Eucken és mások által kidolgozott gazdaságelmélet számos fontos építőeleme idővel szervesen beépült a mai európai gazdasági rendbe. Ilyen a kis és közepes vállalatok (KKV) számára nyújtható állami támogatás elfogadása az Európai Unióban: ez nem csekély jelentőségű kivétel az állami támogatás általános tilalma alól. Valójában valamennyi európai kormány nyújt bizonyos támogatást, ösztönzést a KKV-szektor számára, anélkül, hogy bárkiben felmerülne a Mittelstand megerősítéséhez fűződő koncepció valódi történelmi eredete. De ugyancsak uniós alappolitikának számít a termékpiacon verseny tisztaságán való szigorú őrködés, és ennek részeként a piacaik feletti uralomra törekvő nagyvállalatokkal szembeni határozott fellépés. Az Európai Bizottságon belül rendszerint a versenypolitikáért felelős biztos a legismertebb személyiség, hiszen az ő kezében tényleges hatalom van, amelyet sűrűn alkalmaz a modern piacgazdaságokban olyan gyakori versenykorlátozó praktikákkal szemben. Nem túlzás azt állítani, hogy az európai gazdaságpolitikai felfogás központi elemének számító versenypártolás a szociális piacgazdasági iskolának a máig élő és ható örökségei közé tartozik.

Hasonló örökségnek gondolom a társadalmi és gazdasági konfliktusok kezelésének európai gyakorlatát. Az EU szociális chartájába foglalt munkaügyi szabályokat és eljárásokat, a szociális partnerek közötti társadalmi párbeszéd intézményes rendjét szokták neo-korporatívnak nevezni, olyannak tehát, amely távol áll az önszabályozó piacgazdaság angolszász felfogásától. Ez a mai európai szociális rend és konfliktuskezelő keret valójában visszavezethető a szociális piacgazdasági modellben fontos helyet betöltő érdekegyeztetési és együtt döntési (Mitbestimmung) gondolatra és annak német gyakorlatára.

Végül megemlíthető az inflációnak mint makrogazdasági instrumentumnak az elvetése az uralkodó európai felfogásban. Az inflációellenes alapállás nem kis részben betudható annak, hogy a németek kollektív tudatában még benne él az 1920-as évek rettenetes hiperinflációjának az emléke. Az erős, értékét jól őrző valuta beépült a jó gazdaságról formált általános európai gazdaságpolitikai elképzelésbe, ahhoz hasonlóan, ahogy a szociális piacgazdaság megalapítói is gondolkodtak az ügyről.

Ettől természetesen még érvényes a kérdés: lehet-e jelenleg mások, nevezetesen a kelet-közép-európai térség úgynevezett tranzíciós országai számára modell, vagyis mind a gazdaságelmélet, mind a gazdaságpolitikai gyakorlat vonatkozásában követendő példa a szociális piacgazdaság. A kétely jogos, tekintettel arra, hogy a modell magában Németországban fokozatosan háttérbe szorult. Én úgy látom, hogy e modell számos társadalmi és gazdasági építőelemét nagyon is jól lehetne alkalmazni az EU új tagállamaiban, pontosan azok korábbi tervgazdasági háttére miatt. Ezt a meggyőződésemet egyébként megerősíti Csaba László könyvének utolsó két fejezete is, amelyekben a KKE-térség gazdasági rendszerváltozását értékeli, illetve azt vizsgálja, hogy az átmenet (tranzíció, rendszerváltozás) közgazdasági irodalma miként járult hozzá a közgazdasági elmélet egészének a fejlődéséhez.

A piacgazdaságra való áttérés (a mi térségünk esetében egyébként történelmileg: visszatérés) sikert és kudarcot egyaránt hozott. A szerző sikerként említi a piaci intézmények kialakítását, a külföldi tőkebevonást, valamint a gazdaságszerkezeti változásokat. Ahol viszont komoly gyengeségeket mutat az érintett országok gazdasági rendje, az a munkaerő-piaci aktivitás, a feketegazdaság jelentős mértéke, a túlméretezett állami szektor és annak gyenge transzparenciája. Ismeretes, hogy a politikai rendszerváltozás pillanatában akár a nemzetközi pénzügyi szervezetekhez, akár a nyugati kormányokhoz vagy az akadémiai körökhöz fordult gazdaságpolitikai tanácsért a döntéshozó, jobbra neoliberais beállítottságú javaslatokat kapott. Az akkor meghatározó gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai irányzat képviselői a volt tervgazdaságok bonyolult problémáira viszonylag egyszerű megoldásokat javasoltak: privatizálni, deregulálni és liberalizálni kell, és majd a szabad-

jára engedett piaci erők elvégzik a gazdaság átalakításának feladatát. Az államot a lehetőség szerint ki kell hagyni az ügyekből, hiszen a piaci intézmények és a piaci szereplők képesek elintézni a saját dolgaikat.

Az állam azonban nem „halt el”, hogy egy korábbi marxi fogalmat elevenítsünk fel. Hazánk még a többi volt tervgazdaság között is külön ügy, mivel nálunk igen magas maradt a nemzetgazdasági jövedelmek állam általi újraelosztásának aránya, és minálunk nagyobb az állami szektorban dolgozók, az államból élők aránya.

Ami az állam szabályozói tevékenységének visszaszorítását, vagyis az ajánlásokban szereplő deregulálást illeti, számos kampányszerű kísérlet rosszul ütött ki, a születőben lévő piaci rend zavarát idézte elő. E vonatkozásokban valóban jogos kritikák érték és érik a neoliberais konszenzust. És éppen ezekben a vonatkozásokban nyújthatna intellektuális segítséget az ordoliberalis közgazdasági elméleti iskola. A szociális piacgazdaság állama karcsúbb, mint a jóléti társadalmaké, de egyáltalán nem korlátozódik az éjjeliőr-államra, amelyet a libertariánusok ajánlanak. A KKE-régió rendszerváltozásának eddigi története megmutatta, hogy a minimális állam koncepcióját lehetetlenség alkalmazni, és roppant mód megnövelné a rendszerváltozással egyébként is együtt járó kockázatokat, ha az államot ki akarnák hagyni az olyan kulcsfontosságú szerkezeti folyamatokból, mint amilyen a privatizáció, a foglalkoztatási szerkezet átalakítása, a szegénység ügye, a területi aránytalanságok alakulása. Meggyőződésem, hogy a rendszerváltoztató országok számára a szociális piacgazdaság koncepciója, amely eleve erősen hangsúlyozza a foglalkoztatást, a kis és közepes vállalkozások jelentőségét, és a piaci rend fenntartásában támaszkodik az állam rendelkezésére álló szabályozási eszközökre (versenypolitika és versenypártolás, adópolitika, szabályozás), jobb gazdaságpolitikai döntési keretet ajánlott, mint az egyéb konkurens nézetrendszerek.

Ma, a régi rend összeomlását követő huszonöt év tapasztalatainak ismeretében már sokkal többet tudunk a társadalmi és gazdasági változások dinamikájáról. A módszertani tárgyakban, matematikai modellezésben erős közgazdásznak meg kellett tanulnia, hogy a közgazdaságtanban számít az ember, számít a történelem és a földrajz. A mélyreható, fundamentális változások

kat sosem lehet leegyszerűsített gazdaságkép alapján értelmesen modellezni, bármennyire is lenne erre hajlam a szokásos közgazdasági elemzők között. Amint Csaba László írja, sem a gazdasági növekedési ütemnek, sem a szerkezeti változások sebességének alapján nem érdemes állást foglalni a rendszerváltozási folyamat sikerességéről vagy sikertelenségéről: mindezt bele kell helyezni a pénzügyi, társadalmi és környezeti fenntarthatóság kereteibe. Hosszabb távon csakis a holisztikus felfogásnak van értelme.

Ez talán a legegyszerűbb, de egyben a legfontosabb üzenete az elmúlt néhány évtizednek a közgazdaságtan művelői számára. A holisztikus felfogás pedig mélyen beleivódott az európai gondolkodásba. Ám van-e, lesz-e ismét európai közgazdaságtan? Vagy talán kevesebbrel is beérhetnénk: tudnak-e az európai közgazdászok valami fontossal és egyedivel hozzájárulni az egységes, ám sokszínű közgazdaságtanhoz? Az utóbbi kérdés kapcsán az igenlők közé sorolom magamat. Csaba László fontos könyvéből mindenképpen kiemelendő az üzenet: az európai hagyományoknak megfelelően akkor járunk el, ha bármely közgazdasági jelenségek tanulmányozásánál szem előtt tartjuk és megértjük a tágabb társadalmi összefüggéseket.

Lesz-e ismét magyar közgazdasági iskola? Az elmondottak alapján ez nem nagyon valószínű egy olyan világban, amelyben mind a gazdasági gyakorlat, mind annak elméleti feldolgozása a külső hatásoknak erősen kitett, nemzetköziesedett közegben zajlik. Kutatóink, oktatóink, az egyetemi hallgató korosztály nagy része már most is külföldön él és alkot, sőt az itthon munkálkodó kutatók is napi kapcsolatban állnak más országokban rezidens kutatóhelyekkel, pályázati közösséggel, szellemi irányzattal.

Az tehát nem reális várakozás, hogy a Monarchia végének, az 1930-as éveknek vagy az 1960-as évtizednek a stílusában legyen ismét budapesti iskola. Úgy érzem, ennél jóval kevesebbet várnak pályatársaim, akikre – és ezt nem hallgathatjuk el – sokféle súlyos gond nehezedik. Nem annyira a világméretű gazdasági és pénzügyi krízis utóhatása az, ami rátelepszik a gazdasággal foglalkozó kutató, gondolkodó, elemző szakemberekre: a valóság ténye a mi viszonyaink között nem számít rendkívüli eseménynek. Ám új típusú gondjaink támadtak: ilyen a társadalmi folyamatok és a gazdasági élet nagyfokú átpolitizáltsága, amely

miatt a rövid szavatossági idejű politikai megfontolások mögött másodlagossá vagy harmadlagossá válik a természetéből adódóan hosszú távú, és amint láttuk, eredendően holisztikus szemléletű tudományos elemzés. A társadalomban felszaporodni látszik (ezt minden szakterület képviselője elmondhatja) a tudomány- és rációellenesség. A méltányos viták lefolytatását roppant mód megnehezíti a társadalmi érintkezés nyelvi és stíláriis minőségromlása. Az áltudományos és „tudomány alatti” nézetek gyorsan terjednek, és ez a közgazdasági ügyekben nyilvánosan megszólaltatott médiaszereplőkre különösen igaz.

Miközben a korábbinál többen szereznek diplomát, egyáltalán nem világos a kivándorlási folyamat tényének (de nem tényleges mértékének) ismeretében, hogy növekszik-e vagy sem a magyar társadalom szellemi tőkájének állománya.

Bárhogy lesz is, a következő időszak teherpróba alá veti a közgazdaság-tudomány hazai művelőit. Most nem az látszik nagy kérdésnek, hogy lesz-e ismét budapesti közgazdasági iskola, hanem hogy Budapesten, Pécsen, Debrecenben és az ország többi egyetemén, a kutatóhelyeken folyik-e majd nemzetközi mérce szerint is színvonalasnak számító közgazdasági alapfokú és mesterképzés, doktori oktatás. A mérce roppant fontos, mert nyitott határok mellett, amikor a középiskolások fele megvallott szándékai szerint az országhatárokon túl képzeli el továbbtanulását és szakmai pályafutását, csakis nemzetközileg versenyképes tudással tudunk talpon maradni. Ez most a tét, nem kevesebb.

BOD PÉTER ÁKOS